

مطالعه داده بنیاد تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه

از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

محسن شاکری^۱، حاتم فرجی دهرسخی^۲، سید علیرضا هوشی السادات^۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۸/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۲۶

چکیده:

علوم انسانی نقشی حیاتی برای جامعه و پیشرفت آن دارد و شکل‌گیری و استمرار تمدن علاوه بر ملزومات مادی، نیازمند وجه معرفتی این علوم هستند. بر همین اساس، تولید علوم انسانی بومی در دانشگاه‌ها و آموزش عالی از استراتژی‌های اصلی نظام جمهوری اسلامی بوده است و امامین انقلاب و متفکران اسلامی همواره بر بازتعریف و تحول ریشه‌ای آن تأکید کرده‌اند. این مهم حاصل نمی‌شود مگر با تدوین نقشه راهی که فرایند و مسیر تولید علوم انسانی از ابتدا تا گام‌های نهایی را در قالب یک الگوی منسجم، مشخص نماید. بر این اساس هدف پژوهش حاضر طراحی الگوی فرایندی تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری است. رویکرد پژوهش کیفی و روش آن نظریه‌ی داده‌بنیاد بوده و داده‌های مطالعه از ۳۴ سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان، نخبگان، پژوهشگران، طلاب و اساتید حوزه و دانشگاه‌ها از سال ۷۹ تا سال ۹۷، که در سایت ایشان موجود است، گردآوری و مورد تحلیل قرار گرفت. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها، کدگذاری و مقوله‌بندی بود که در سه مرحله کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد. برای حصول اطمینان از روایی پژوهش، از راهبردهای بررسی همکار، مشارکتی بودن و انعکاس‌پذیری پژوهشگر استفاده شد. در مجموع یافته‌ها مؤید ابعاد شش‌گانه نظریه‌ی داده‌بنیاد بود. نتایج نشان داد «پدیده محوری» شامل: «بومی و اسلامی شدن علوم انسانی» است. همچنین مهم‌ترین «شرایط علی» شامل: خودباوری و تلاش مضاعف، آموختن بدون تقلید علم غرب و پرهیز از شاگرد ماندن، حمایت و سرمایه‌گذاری، نیازسنجی و برنامه‌ریزی دقیق علوم انسانی و نقد و آزاداندیشی و نظریه‌پردازی بود.

واژگان اصلی: تحول و ارتقاء علوم انسانی، نظریه‌ی داده بنیاد، دیدگاه‌های مقام معظم رهبری.

۱. گروه علوم تربیتی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه یزد، یزد، ایران (نویسنده مسئول)

shakerimohsen@yazd.ac.ir

۲. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه باهنر، کرمان، ایران

۳. دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران

مقدمه و بیان مسئله

علوم انسانی نقشی حیاتی برای جامعه و پیشرفت آن دارد و شکل‌گیری و استمرار تمدن علاوه بر ملزومات مادی، نیازمند وجه معرفتی این علوم هستند (عرفان‌منش، ۱۴۰۰: ۱۰). موضوع علوم انسانی، انسان و رفتار اوست و با مطالعه انسان به توصیف، تبیین، پیش‌بینی، کنترل و تغییر رفتار آدمی می‌پردازد (عبادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۱). در واقع، اساسی‌ترین کارکرد علوم انسانی اداره و مدیریت اجتماعات بشری (قلی‌پور و چیت‌سازیان، ۱۳۹۶: ۹۶) از طریق سیاستگذاری‌های کلان است (فرمهبینی فراهانی و انجمن سرخابی، ۱۳۹۳: ۵۰۴) و بدین ترتیب به فعالیت‌های خرد و کلان جامعه در عرصه‌های مختلف فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جهت می‌دهد (کریمی بنادکوکو، ۱۳۹۶: ۲۳۶). از این رو، می‌توان گفت اختلال و ناکارآمدی در علوم انسانی سبب ناکارآمدی در اداره جامعه و اختلال در زندگی اجتماعی می‌شود (میرزاپور ارمکی، ۱۳۹۰ به نقل از فرمهبینی فراهانی و انجمن سرخابی، ۱۳۹۳: ۵۰۵).

با توجه به این که انقلاب اسلامی و به تبع آن جمهوری اسلامی به دنبال ارائه طرحی جدید می‌باشد که برخلاف سایر مدل‌ها و شیوه‌های حکومت‌داری دنیای معاصر، مبتنی بر یک سری مبانی فلسفی و معرفتی خداگرایانه است، این امر اهمیت تولید علم بومی مبتنی بر این مبانی را بیش از پیش نمایان می‌سازد (افروغ، ۱۳۸۶: ۲۲۱؛ به نقل از میرزایی، ذوالفقاری و مرادی، ۱۳۹۹: ۲۴۲). علوم انسانی رایج در ایران برآمده از بافت فرهنگی-اجتماعی و مسائل و نیازهای خاص دنیای غرب است، اهداف خاصی را دنبال کرده (عبادی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۲۲؛ ملکی، جودوی و خسروپناه، ۱۳۹۸: ۵۸۵) و دارای ویژگی‌ها و مختصات خاص خود است، به طوری که از نظر هستی‌شناختی ماتریالیستی، از نظر معرفت‌شناختی مبتنی بر نسبی‌گرایی، از نظر انسان‌شناسی مبتنی بر اومانیسم، و از نظر دین‌شناسی مبتنی بر سکولاریسم است. بنابراین، همان‌گونه که مشخص است علوم انسانی غربی از نظر مبانی و روش با آموزه‌های دین اسلام در تفاوت و تعارض است (امیدیان و زندونیان، ۱۳۹۸: ۲۳۰) و به همین دلیل علوم انسانی غربی نه تنها در مواجهه با مسائل و نیازهای جوامع شرقی ناکارآمد است بلکه همچنین آسیب‌زا می‌باشد (زمانی‌ها، ۱۳۹۳: ۸۳).

در مطالعات سیاست‌گذاری علمی، چگونگی پاسخگویی نظام آموزش عالی در یک کشور به نیازهای اجتماعی اهمیت دارد (عرفان‌منش، ۱۴۰۰: ۱۲). علوم انسانی در ایران دچار انفعال شده است و بازگشت این علوم به پیشتازی و تعیین افق آینده‌ی کشور نیازمند عبور از تحقیقات جزئی به سمت نظریه-های کلان است (شیخزاده، ۱۳۹۶: ۴۲). نقصان و نارسایی ریشه‌ای در دانشگاه‌ها به دلیل عدم توجه کافی به اهمیت و کارکرد علوم انسانی در رشد، توسعه و جهت‌بخشی به جامعه (قمصری‌فر و انوری، ۱۳۹۸؛

قلی‌پور و چیت‌سازیان، ۱۳۹۶) و کاربرد این علوم در پیشبرد اهداف پیشرفت و رشد ایرانی-اسلامی، تحول بنیادین در علوم انسانی با هدف تمدن‌سازی اسلامی را ضروری ساخته است (فضائلی، ۱۳۹۰: ۶۸). دامنه این تحول به حدی است که در کشورهای دیگر و تحقیقات انجام شده نیز از تحول در علوم انسانی در عرصه‌های دانشگاهی و علمی همانند علوم پزشکی و نظریات و دیدگاه‌های کلی‌تر علوم انسانی استفاده شده است (مونیز، گل افشانی، گاسپار، آدامز، هیدت، ساخرا و لینگارت^۱، ۲۰۲۱: ۱۲۲۲). همین‌طور امروزه تحول در علوم انسانی در دانشگاه‌ها از طریق توسعه و تحول در آموزش‌های بین‌رشته‌ای حوزه‌ی علوم انسانی با اصلاح برنامه‌های درسی دانشگاه تسهیل و امکان‌پذیر شده است (کراتسوف، اولکسویک، هالاهن، لهین و بلباس^۲، ۲۰۲۱: ۵۸۰). بر همین اساس، تولید علوم انسانی بومی در دانشگاه‌ها و آموزش عالی از استراتژی‌های اصلی نظام جمهوری اسلامی بوده است و امامین انقلاب و متفکران اسلامی همواره بر بازتعریف و تحول ریشه‌ای آن تاکید کرده‌اند (کریمی بنادکوکي، ۱۳۹۶؛ عبادی و همکاران، ۱۳۹۹).

با وجود تأکیدات رهبران عظیم‌الشان نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران بر ضرورت تحول در علوم انسانی، پس از گذشت حدود چهار دهه از پیروزی انقلاب اسلامی، اقدامات انجام گرفته در این حوزه، در تراز انتظارات انقلاب اسلامی نبوده و موجب دغدغه رهبر معظم انقلاب گردیده است. پژوهش‌هایی که در زمینه تحول علوم انسانی در دانشگاه از نگاه مقام معظم رهبری انجام شده است نیز کامل نبوده و دارای ضعف‌هایی هستند؛ بطوریکه یا بسیار کلی بوده و سایر حوزه‌های معرفتی را شامل می‌شود (پورطهماسبی و تاجور، ۱۳۸۸)، یا به جایگاه علوم انسانی پرداخته‌اند (میرزابابایی، ۱۳۸۹)، یا چالش‌های پیش‌روی تحول در علوم انسانی را بررسی کرده‌اند (مروتی و مروتی، ۱۳۸۹)، یا ضرورت استفاده از رویکرد قرآنی به تحول در علوم انسانی را بررسی کرده (کچوییان، ۱۳۹۵)، و یا به شناسایی مؤلفه‌های تحول در علوم انسانی پرداخته‌اند (قلی‌پور و چیت‌سازیان، ۱۳۹۶). این عوامل به لحاظ پژوهشی دارای اعتبار هستند؛ ولی چند نکته را باید مورد توجه قرار داد؛ اولاً هرکدام از تحقیقات از روش‌شناسی‌های مختلفی بهره گرفته‌اند؛ ثانیاً اینکه عوامل شناسایی شده بسیار پراکنده و وابسته به اقتضائات بوده‌اند. بنابراین می‌توان استدلال نمود که اعتبار این عوامل مستقل از زمینه نبوده‌اند که مبین شکاف اصلی در ادبیات موجود است. با این وصف مسئله این‌جاست که از دیدگاه مقام معظم رهبری، وضعیت کنونی علوم انسانی در دانشگاه‌ها با جایگاه مطلوب آن فاصله داشته و طی کردن این فاصله نیازمند داشتن تصویر صحیح از وضع مطلوب و جایگاه

1. Moniz, Golefshani, Gaspar, Adams, Haidet, Sukhera, & Lingard

2. Kravtsov, Oleksiuk, Halahan, Lehin, & Balbus

کنونی و راهکارهای پرکردن این فاصله از دیدگاه ایشان می‌باشد. لذا تحقیق حاضر تلاش دارد تا با کاربرد روش‌شناسی کیفی نظریه‌ی داده‌بنیاد و مطالعه دقیق بیانات و مواضع مقام معظم رهبری، فرایند تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه را از دیدگاه ایشان، مورد واکاوی عمیق قرار داده و الگویی جامع از ابعاد مختلف این موضوع ارائه نماید.

۱- اهداف و سؤالات پژوهش

هدف پژوهش حاضر طراحی الگوی فرایندی و مشخص کردن ابعاد آن شامل؛ مقوله محوری، شرایط علی، راهبردها، شرایط مداخله‌گر محیطی، ویژگی‌های زمینه‌ای و پیامدهای تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری بود. بر این اساس این پژوهش به دنبال پاسخگویی به این سؤال کلی است که الگوی تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری چیست؟ به طور اخص، پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به سؤالات زیر است:

۱. مقوله محوری تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری چیست؟
۲. شرایط علی ایجادکننده مقوله محوری تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری کدامند؟
۳. راهبردهای مواجهه با مقوله محوری تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری کدامند؟
۴. شرایط مداخله‌گر محیطی و ویژگی‌های زمینه‌ای اثرگذار بر راهبردهای مواجهه با مقوله محوری تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری کدامند؟
۵. پیامدهای حاصل از راهبردهای مواجهه با مقوله محوری تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری کدامند؟

۲- پیشینه پژوهش

نتایج پژوهش شیخ‌زاده (۱۳۹۶)، حاکی از آن بود که برخی الزام‌های تحول در عرصه علوم انسانی عبارتند از: کاربردی شدن رشته‌ها، بازسازی جایگاه علوم انسانی در نظام آموزشی، سیاست‌گذاری و ایجاد مشوق‌های مادی و معنوی برای حرکت اساتید علوم انسانی به سمت ارائه نظریه‌های بومی، کاهش فاصله میان ارزش‌های نظام سیاسی و رویکرد حاکم بر دانشگاه‌ها و حرکت به سمت مطالعات بین‌رشته‌ای متناسب با شرایط و نیازهای کشور.

نتایج پژوهش قلی پور و چیت‌سازیان (۱۳۹۶)، نشان داد که همراهی علم و دین، توجه ویژه به علوم انسانی اسلامی، بهبود شیوه‌های آموزشی و فعالیت‌های پژوهشی متناسب از ویژگی‌های ساختاری مطلوب؛ اعتماد به نفس، نوآوری، اسلام‌گرایی، انگیزه و استعداد بالا از ویژگی‌های نیروی انسانی مطلوب و در نهایت، اسلامی بودن و بومی بودن از ویژگی‌های محتوای مطلوب علوم انسانی است.

یافته‌های پژوهش مروتی و مروتی (۱۳۸۹)، حاکی از آن بود که استخراج مبانی این علوم از دین، بومی‌سازی، نظریه‌پردازی، تولید علم و نوآوری‌های علمی و لزوم توجه کافی نسبت به جایگاه نخبگان، دانش‌آموختگان، مؤسسات و تولیدات علوم انسانی، مؤثرترین راه کارها در مرتفع نمودن نواقص و بهبود وضعیت علوم انسانی از منظر رهبر فرزانه انقلاب می‌باشد.

اسکورتون (۲۰۱۹)، در پژوهش خود نتیجه می‌گیرد که تلفیق علوم، هنر و علوم انسانی در دانشگاه‌ها و برنامه‌های درسی آن و ارائه تجربیات آموزشی برای دانشجویان به صورت جامع می‌تواند به بهبود اهداف شغلی و تحصیلی برای دانشجویان در سطح دوره‌های کارشناسی و کارشناسی ارشد کمک نماید.

یافته‌های شو، آنسیا، و رز^۲ (۲۰۲۱)، نشان‌دهنده تنش بین بین‌المللی و بومی‌سازی، کیفیت و کمیت، یکپارچگی و ابزارگرایی، عدالت و نابرابری در بخش پژوهش‌های علوم انسانی دانشگاه‌های چینی است. همچنین طرح‌های تشویقی که یک نسخه واحد برای دانشگاهیان می‌پیچد می‌تواند عاملیت و مرجعیت آن‌ها را در بخش تحقیقات علوم انسانی و اجتماعی در معرض خطر قرار دهد.

۳- ملاحظات مفهومی و نظری پژوهش

مبانی تحول و ارتقاء علوم انسانی

تحول و ارتقا به معنای تغییر از یک وضعیت به وضعیت دیگر یا وضعیت جدید است به شکلی که به گفتمانی جدید منتهی شود. این تغییر و تحول فرایندی است و از تغییرات ظاهری در علوم انسانی تا تغییر در مبانی و اصول مستخرج را در بر می‌گیرد (پیروزمند و خورشیدی، ۱۳۹۸: ۳۳۲). علوم انسانی همانطور که از نام آن پیداست با اراده و آگاهی انسانی توسعه و نضج می‌یابد و به نیازهای مختلف فردی و اجتماعی می‌پردازد اما آنچه از همه مهم‌تر است غایت این علوم است که رساندن انسان به سعادت و تکامل است (کاظمینی و هنرور، ۱۳۹۳: ۳۳). یکی از مبانی تحول در علوم انسانی به ماهیت علوم بودن این

^۱. Skorton

^۲. Xu, Oancea & Rose

علوم بر می‌گردد. این علوم جدید داعیه شناخت و تبیین ابعادی از رفتار فردی و اجتماعی آدمیان را دارند که قابلیت تجربه‌پذیری و تکرارپذیری را دارد. اما بخشی از ماهیت علوم انسانی به مباحثی می‌پردازد که با رویکرد علوم تجربی قابل شناخت نیست. لذا یکی از تفاوت‌های ماهوی بررسی این علوم به ماهیت خود علم بر می‌گردد (باقری، ۱۳۸۷: ۵۰). خسروپناه (۱۳۹۴) با برشمردن ساحت‌های تحول علوم انسانی در سه حیطه معرفتی، راهبردی و مدیریتی، مقصود از تحول در علوم انسانی را فرایندی می‌داند که در آن، نظریه‌های علوم انسانی، روش‌مندانه و مبتنی بر مبانی و منابع اسلامی در راستای مقاصد شریعت و نیازهای جامعه اسلامی تولید گردند. پارسانیا (۱۳۹۳) تحول علوم انسانی و اجتماعی را منوط به تغییر در اعتباریات یا علوم اعتباری و شکل‌گیری نظام اعتباری بر مبنای هستی‌شناسی و انسان‌شناسی اسلامی می‌داند.

مبانی مقام معظم رهبری

دیدگاه برگرفته از نظرات مقام معظم رهبری در ارتباط با تحول و ارتقاء علوم انسانی این است که علوم انسانی باید نقد و اشکال‌های آن گرفته شود. به عنوان مثال فلسفه باید نقد مبانی آن را انجام دهد و طرح کلانی برای باورها، ارزش‌ها، آداب و سنن و مسایل مربوط به انسان داشته باشد؛ البته با یک نگاه سیستمی که در این نگاه همه مراحل مبانی، منابع، قواعد عمومی، نظریه علمی و نظام‌سازی بر مبنای آن (اجتماعی، اقتصادی، حقوقی، سیاسی، اخلاقی و...) رعایت شود (قمصری‌فر و انوری، ۱۳۹۸: ۱۹۷). در این رابطه ایشان در تاریخ ۱۳۹۷/۳/۲۰، در جمع استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه‌ها می‌فرمایند: «چرا در زمینه علوم انسانی وقتی گفته می‌شود که بنشینیم فکر کنیم و علوم انسانی اسلامی را پیدا کنیم، یک عده‌ای فوراً برمی‌آشوبند که «آقا! علم است؟» علم است؟ در علوم تجربی که علم بودنش و نتایجش قابل آزمایش در آزمایشگاه است، این همه غلط بودن یافته‌های علمی روزبه‌روز دارد اثبات می‌شود، آن وقت شما در علوم انسانی توقع دارید [غلط نباشد]؟ در اقتصاد چقدر حرف‌های متعارض و متضاد وجود دارد! در مدیریت، در مسائل گوناگون علوم انسانی، در فلسفه، این همه حرف‌های متعارض وجود دارد؛ کدام علم؟ باید دنبال این باشیم که ما تولید علم بکنیم؛ تا کی مصرف کنیم علم این و آن را؟»

۴- روش پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش آن نظریه داده‌بنیاد بود. این روش استقرایی و اکتشافی است که به پژوهشگران در حوزه‌های گوناگون امکان می‌دهد که به جای اتکا به نظریه‌های موجود، خود به تدوین نظریه اقدام کنند و از آن‌جایی که این نظریه برخاسته از داده‌هاست، تبیین بهتری از نظریه‌های موجود برای

موقعیت نامعین فراهم می‌آورد (بازرگان، ۱۳۹۵: ۷۴). در تحلیل سخنرانی‌های مقام معظم رهبری ما به دنبال کشف ابعاد، ویژگی‌ها و مؤلفه‌های تحول و ارتقاء علوم انسانی، عوامل مؤثر بر آن و نیز راهبردهای ایجاد تحول در قالب ویژگی‌ها و الزامات، افراد و گروه‌های درگیر، موانع و عوامل تسهیل‌گر تحول و ارتقاء علوم انسانی، تغییرات ایجاد شده و موارد مشابه بودیم. در این راستا تعداد ۳۴ سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان، نخبگان، پژوهشگران، طلاب و اساتید حوزه و دانشگاه‌ها از سال ۷۹ تا سال ۹۷ در این پژوهش مورد تحلیل قرار گرفت.

تحلیل سخنرانی‌های مقام معظم رهبری تا آن جا ادامه پیدا نمود که اشباع^۱ در اطلاعات گردآوری شده حاصل شود. برای حصول اطمینان از روایی پژوهش، یعنی دقیق بودن یافته‌ها از منظر پژوهش‌گر، مشارکت‌کنندگان یا خوانندگان گزارش پژوهش (کرسول و میلر، ۲۰۰۰: ۳۷)، از راهبردهای بررسی همکار و مشارکتی بودن و انعکاس‌پذیری پژوهش‌گر استفاده شد که در طی آنها چند تن از اساتید علوم تربیتی، به بررسی یافته‌ها و اظهار نظر درباره آن‌ها پرداختند؛ و با توجه به پیشینه محققان در حوزه علوم تربیتی، سعی شد تا با تکیه بر کدگذاری با ذهن باز و با توجه به مسئله اصلی پژوهش در قالب مدل نظام‌مند استراوس و کرین به پیش رود تا در حدامکان از سوگیری‌ها احتراز شود.

۵- یافته‌های پژوهش

در تحلیل مرحله‌ای یافته‌ها با استفاده از تکنیک‌های تحلیلی استراوس و کرین (۱۳۹۵) مفاهیم به عنوان واحد تحلیل در سطوح متن کل مصاحبه، پاراگراف، عبارت و جملات مورد توجه قرار گرفتند و با تفکیک متن سخنرانی‌های مقام معظم رهبری به عناصر دارای پیام در داخل خطوط یا پاراگراف‌ها تلاش شد تا کدهای باز استخراج شوند. از طریق کدگذاری باز، ۶۴۵ مفهوم به دست آمد که با طبقه‌بندی این مفاهیم ۱۷ مقوله کلی شکل گرفت (جدول شماره ۱).

^۱ Saturation

جدول ۱. کدگذاری باز، محوری و انتخابی

ابعاد مدل پارادایمی	مقولات	مفاهیم	نمونه شواهد گفتاری
مقوله محوری	بومی و اسلامی شدن علوم انسانی	جدا کردن بخش ضد دینی علوم انسانی غربی - اتصال علوم انسانی به منشأ دینی، و حیانی و قرآنی - نگاه کردن به مبانی خودمان	این علوم انسانی ای که امروز رائج است، محتوایی دارد که ماهیتاً معارض و مخالف با حرکت اسلامی و نظام اسلامی است؛ متکی بر جهان بینی دیگری است؛ هدف دیگری دارد. حوزه های علمیه و علمای دین پشتوانه هایی هستند که موظفند نظریات اسلامی را در این زمینه از متون الهی بیرون بکشند (آیت الله خامنه ای، ۱۳۸۹/۷/۲۹، در جمع طلاب، فضلا و اساتید حوزه علمیه قم).
موجبات علمی	خودباوری و تلاش مضاعف	غیرواقع بینانه بودن دست نیافتن به جایگاه غرب در علوم انسانی - کار متراکم و انبوه - کار مضاعف	دانشگاه ها و مراکز تحقیقاتی در همه ی زمینه ها، علوم انسانی در همه ی بخش هایی که برای کشور مورد نیاز است، مراحل دورتری را در مقابل چشمشان و مدنظرشان قرار بدهند؛ کار را باید متراکم تر کنند. من عرض کردم؛ باید جوانان ما همشان این باشد که با گذشت یکی دو دهه ی دیگر، کشورشان را یک مرجع علمی برای دانشمندان جهان قرار بدهند (آیت الله خامنه ای، ۱۳۸۹/۱/۱، در جمع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی).
	آموختن بدون تقلید علم غرب و پرهیز از شاگرد ماندن	عدم مخالفت با یادگیری علم دیگران - بی نیاز ندانستن خود از کار فکری و تحقیقی دیگران - شاگردی آری تقلید خیر	بنده با یاد گرفتن علم از دیگران هیچ مخالف نیستم؛ گفتم ما ننگمان نمی کند که از آن کسی که دارای علم است یاد بگیریم و شاگردی کنیم، اما شاگردی یک حرف است، تقلید یک حرف دیگر است! تا کی دنباله رو علم این و آن باشیم؟ (آیت الله خامنه ای، ۱۳۹۷/۳/۲۰، در جمع استادان، نخبگان و پژوهشگران دانشگاه ها).
	حمایت و سرمایه گذاری	سرمایه گذاری فکری، مالی و تبلیغی - لزوم حمایت بیرونی برای تحول	تحول در علوم انسانی یک امر لازم و ضروری است، نیاز دارد به جوششی از درون و حمایتی از بیرون. این جوشش درونی در درون دانشگاه ها آن هم از سوی فرزندان و از سوی انسان های دانشمند، وجود دارد؛ حمایت از بیرون هم باید وجود داشته باشد (آیت الله خامنه ای، ۱۳۹۴/۴/۱۳، در جمع اساتید دانشگاه ها).

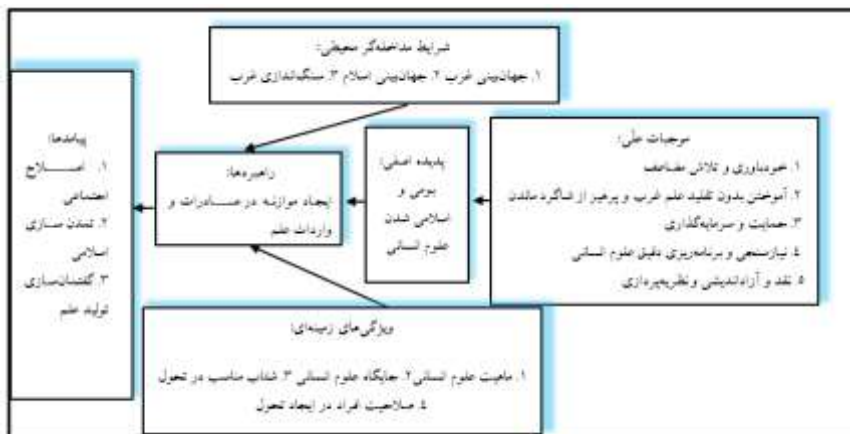
<p>نیازسنجی صحیح در علوم انسانی - برنامه‌ریزی دقیق در علوم انسانی - لزوم هماهنگ شدن تلاش‌ها برای تحول انسانی</p>	<p>نیازسنجی و برنامه‌ریزی دقیق علوم انسانی</p>	<p>مسئله‌ی دیگری که در همین زمینه‌ی پرداختن به این علوم - علوم پایه، علوم انسانی - مطرح است، مسئله‌ی ورودی، خروجی دانشگاه‌هاست. ما ببینیم که واقعاً دانشگاه‌ها چه کسانی را جذب کنند و برای چه رشته‌هایی جذب کنند، بعد خروجی ما از دانشگاه‌ها در چه رشته‌هایی باشد که ما به آنها بیشتر نیاز داریم (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۴/۱۰/۱۳، در جمع اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی).</p>
<p>تقد و آزاداندیشی و نظریه‌پردازی</p>	<p>ترویج نظریه‌پردازی، نقد و آزاداندیشی - حرکت در فضای لایتناهی فکر - شروع گفت و گوی آزاد از حوزه و دانشگاه</p>	<p>نظریه‌های جامعه‌شناسی غرب، مثل قرآن برای بعضی‌ها معتبر است؛ از قرآن هم معتبرتر! فلان جامعه‌شناس این جور ی گفته؛ این دیگر برو برگرد ندارد! چرا؟! بشنید فکر کنید؛ نظریه‌پردازی کنید؛ از موجودی این دانش‌ها در دنیا استفاده کنیم؛ بر آن چیزی بیفزاییم و نقاط غلط آن را بر ملا کنیم (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۲/۲۷، در جمع استادان و دانشجویان کردستان).</p>
<p>ایجاد موازنه در صادرات و واردات علم</p>	<p>توجه به تراز صادرات و واردات علم - رسیدن به مرحله صدور نظریه - ارائه علوم انسانی اسلامی به غرب</p>	<p>«رابطه‌ی بین کشورها در زمینه‌ی علم باید رابطه‌ی صادرات و واردات باشد. همچنانی که در باب مسائل اقتصادی و بازرگانی، اگر کشوری وارداتش بیشتر از صادراتش شد، ترازش منفی می‌شود و احساس غبن می‌کند، در زمینه‌ی علم هم باید همین جور باشد» (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۸/۲/۲۷، در جمع استادان و دانشجویان کردستان).</p>
<p>شرایط مداخله‌گر محیطی</p>	<p>نگاه مادی جهان‌بینی غربی - ذات مسموم علوم انسانی غربی</p>	<p>حرف این است که مبنای علوم انسانی غربی، مبنای غیرالهی، مبنای مادی، مبنای غیرتوحیدی است؛ این با مبنای اسلامی سازگار نیست، با مبنای دینی سازگار نیست (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۴/۱۱، در جمع اساتید دانشگاه‌ها).</p>
<p>جهان‌بینی اسلام</p>	<p>علم وسیله سعادت از دیدگاه اسلام - جهان‌بینی الهی لازمه نافع بودن علوم انسانی</p>	<p>من با ورود علوم انسانی به حوزه‌ی علمیه اصلاً مخالفتی ندارم. من می‌گویم حوزه‌ی علمیه باید پایه‌های علوم انسانی مبتنی بر تفکر اسلامی و جهان‌بینی اسلام را مستحکم بریزد (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۹/۸/۲، در جمع اساتید، فضلا و طلاب نخبه حوزه علمیه قم).</p>

	سنگ‌اندازی غرب	تلاش سرویس‌های اطلاعات غرب برای ممانعت از بیداری دانشگاه- فلسفه- سازی برای ذات سکولار علم	یقین بدانید یکی از چیزهایی که امروز مورد توجه سرویس‌های اطلاعاتی است، این نکته است که ببینند چگونه می‌توانند دانشجوی بیدار و دانشگاه آگاه ایرانی را از آن راهی که می‌تواند به اعتلای کشور بینجامد، منصرف کنند و مانعش بشوند (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۷۹/۱۲/۹، در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر).
	ماهیت علوم انسانی	تعارض و تضاد در علوم انسانی - خدشه‌پذیر بودن نظریه‌های علوم انسانی	چرا در زمینه‌ی علوم انسانی وقتی گفته می‌شود که بنشینیم فکر کنیم و علوم انسانی اسلامی را پیدا کنیم، یک عده‌ای فوراً برمی‌آشوبند که «آقا! علم است؟! در علوم تجربی که نتایجش قابل آزمایش در آزمایشگاه است، این همه غلط بودن یافته‌های علمی روز به روز دارد اثبات می‌شود، آن وقت شما در علوم انسانی توقع دارید؟ (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۷/۳/۲۰، در جمع استادان، نخبگان و پژوهش‌گران دانشگاه‌ها).
ویژگی‌های زمینه‌ای	جایگاه علوم انسانی	اساسی بودن جایگاه علوم انسانی در مراکز آموزش و تحقیق - تقویت جایگاه و منزلت علوم انسانی	دوستان که درباره‌ی علوم انسانی صحبت کردند، بدرستی بر روی اهمیت علوم انسانی، تکیه کردند. این آماری که این برادر عزیزمان دادند برای من جالب بود که گفتند در پیشرفت صنعتی، حدود چهل یا پنجاه درصد مربوط به مسائل مهندسی و مربوط به مسائل فنی است، حدود پنجاه شصت درصد مربوط به مسائل علوم انسانی (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۴/۴/۱۳، در جمع اساتید دانشگاه‌ها).
	شتاب مناسب در تحول	لزوم بازنگری در مدت زمان معقول - لزوم سرعت بخشیدن به کارها	البته این کار، کار شتاب‌آلودی نیست - کار بلندمدتی است، یعنی ضمن اینکه نباید در این کار شتاب‌زدگی کرد، عقب‌ماندگی هم در این کار مطلوب نیست (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۳/۴/۱۱، در جمع اساتید دانشگاه‌ها).
	صلاحیت افراد در ایجاد تحول	لزوم استفاده از افراد صاحب صلاحیت در تحول - لزوم ایفای نقش استادان معتقد به اسلام در تحول علوم انسانی	هم فقه ما، هم جامعه‌شناسی ما، هم علوم انسانی ما، هم سیاست ما، هم روش‌های گوناگون ما باید روزبه‌روز بهتر بشود، متها به دست آدم‌های خیره، به دست آدم‌های وارد، به دست انسان‌های اهل تعمق و کسانی که اهلیت ایجاد راه‌های نو را دارند (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵/۳/۱۴، در بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)).

اصلاح اجتماعی	انحراف در جامعه نتیجه انحراف علوم انسانی - خطر مدیریت دانش آموختگان علوم انسانی رایج	وقتی علوم انسانی منحرف شد و بر پایه‌های غلط و جهان‌بینی‌های غلط استوار شد، نتیجه این می‌شود که همه‌ی تحرکات جامعه به سمت یک گرایش انحرافی پیش می‌رود (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۹۰/۷/۱۳، در دیدار جمعی از نخبگان و برگزیدگان علمی).
تمدن‌سازی اسلامی پیامدها	شروع دوران خلاقیت و تولید در عرصه علوم انسانی - قرار گرفتن در صف مقدم تمدن‌سازی اسلامی	از شورای محترم انقلاب فرهنگی می‌خواهم که این ایده را در اولویت دستور کار شورا برای رشد کلیه علوم دانشگاهی و نقد متون ترجمه‌های و آغاز دوران خلاقیت و تولید در عرصه علوم و فنون و صنایع و بویژه رشته‌های علوم انسانی و نیز معارف اسلامی قرار دهند تا دانشگاه‌های ما بار دیگر در صف مقدم تمدن‌سازی اسلامی قرار گیرند (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۱/۱۱/۱۶، در پاسخ به نامه جمعی از دانش آموختگان و پژوهشگران حوزه علمیه در مورد کرسی‌های نظریه‌پردازی).
گفتمان‌سازی تولید علم	گفتمان شدن تولید علم در کشور - شکستن مرزهای علم - نهضت خط‌شکنی علمی	خوشبختانه من می‌بینم در دانشگاه‌ها تولید علم و لزوم عبور از مرزهای دانش به یک گفتمان عمومی تبدیل شده. این پیشنهادهایی که این عزیزان من در زمینه‌های دانش و تحقیق و پژوهش و ایجاد مراکز و نخبه‌پروری و ارتباطات و غیره گفتند، همه در جهت همین مسئله‌ی تولید علم است (آیت الله خامنه‌ای، ۱۳۸۷/۲/۲۷، در دیدار استادان و دانشجویان کردستان).

نهایتاً مقوله‌های آشکار شده در قالب ابعاد ۶ گانه مدل پارادایمی، با روابطی که بین آنها وجود دارد، بصورت شرایط علی، مقوله محوری، راهبرد، شرایط مداخله‌گر محیطی، ویژگی‌های زمینه‌ای و پیامدها، جای گرفتند (شکل شماره ۱).

شکل شماره ۱. مدل پارادایمی الگوی تحول و ارتقاء علوم انسانی از دیدگاه مقام معظم رهبری

جمع بندی و نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر طراحی الگوی فرایندی و مشخص کردن ابعاد آن شامل: مقوله محوری، شرایط علمی، راهبردها، شرایط مداخله‌گر محیطی، ویژگی های زمینه‌ای و پیامدهای تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه از دیدگاه مقام معظم رهبری بود. بر اساس نتایج به دست آمده از مصاحبه و کدگذاری های مختلف، به طور کلی هدفه مقوله کلی شناسایی و در شش بعد: مقوله محوری، شرایط علمی، راهبرد، شرایط مداخله‌گر محیطی، ویژگی های زمینه‌ای و پیامدها دسته‌بندی شد. بر اساس تحلیل مصاحبه‌ها مقوله‌های خودباوری و تلاش مضاعف، آموختن بدون تقلید علم غرب و پرهیز از شاگرد ماندن، حمایت و سرمایه‌گذاری، نیازسنجی و برنامه‌ریزی دقیق علوم انسانی، و نقد، آزاداندیشی و نظریه‌پردازی به عنوان شرایط علمی، باعث ایجاد بومی و اسلامی‌شدن علوم انسانی به عنوان مقوله محوری تحول و ارتقاء علوم انسانی در دانشگاه‌ها از منظر مقام معظم رهبری می‌شوند. خودباوری و تلاش مضاعف برای جبران عقب‌ماندگی های علمی، به خصوص در حوزه علوم انسانی از ویژگی‌ها و تمایزات محیط دانشگاهی و علوم انسانی است و در تولید و ترویج علوم انسانی و نیز بومی کردن آن نقش اساسی دارد. وارداتی بودن علوم انسانی در دانشگاه‌ها سبب شده عده‌ای آن را به عنوان علمی قطعی و غیرقابل خدشه بدانند. بنابراین ضروری است که به منظور تولید علم بومی و اسلامی، ابتدا این باور در آن‌ها اصلاح شود و بعد با تلاش مضاعف عقب‌ماندگی‌های این حوزه را جبران نمود. به منظور تولید علوم انسانی بومی و اسلامی ضرورت دارد با کسب خودباوری، پا را از مرحله شاگردی فراتر گذاشته و با توجه به ذخایر عظیم دانش دینی و بومی، به ارائه نظریات متناسب

با زمینه‌های فرهنگی جامعه ایرانی پردازند. تحول در علوم انسانی خود متضمن نوآوری و ابتکار است. آنچه این نوآوری‌ها بیش از پیش برجسته و نقش آن را با اهمیت می‌سازد جایگاهی است که در حوزه دانشگاهی و تحقیقات می‌بایست داشته باشد. از منظر مقام معظم رهبری سرمایه‌گذاری و حمایت‌های درونی و بیرونی، لازمه تحول و ارتقاء علوم انسانی می‌باشد. یکی از مظاهر و نمادهای حمایتی در عرصه تحول علوم انسانی، دیجیتال کردن و سرمایه‌گذاری در عرصه فناوری‌های مرتبط با علوم انسانی است که در تحقیقات مختلف بدان اشاره شده است. با حمایت‌هایی که از این رویکرد توسط نهادهای مسئول و بالادستی انجام می‌شود می‌توان به تحول در زمینه تحقیق و پژوهش در این زمینه امید داشت و بتوان تا به سرعت یافته‌ها و نتایج تحقیقات مختلف را در این علوم به کار بست (چن و چانگ^۱، ۲۰۱۹: ۳۱۴). تدوین برنامه‌های مناسب برای تحول، توسعه رشته‌ها و علوم مورد نیاز، توسعه و ارتقای زیرساخت‌های مناسب علوم انسانی و نیز توانمندسازی و ارتقای آموزش‌ها همه بستگی به انجام نیازسنجی‌های علمی و مقتضی در زمینه تحول علوم انسانی و به تبع آن برنامه‌ریزی راهبردی و عملیاتی مناسب برای توسعه این علوم دارند (اکبری، ۱۳۹۸: ۱۰). مقام معظم رهبری بر نقد، آزاداندیشی و نظریه‌پردازی در محیط دانشگاهی تأکید فراوان دارند و این مقوله از مسائل حائز اهمیت و اولویت در دیدگاه ایشان به شمار می‌رود. نقد و نظریه‌پردازی لازمه توسعه و تحول علوم انسانی در دانشگاه‌ها است و مسیری است که تولید علوم انسانی و بومی، بدون پیمودن آن میسر نیست.

ایجاد موازنه در صادرات و واردات علم راهبردی است که رهبری معظم انقلاب در زمینه تحول در علوم انسانی بارها مورد تأکید قرار داده‌اند. یکی از موانع عمده بر سر راه تحول بنیادی در علوم انسانی به استفاده صرف از تولیدات پژوهشی و نظری خارجی بر می‌گردد بدون اینکه محققان و دانشگاهیان به تولید نظریه در این حوزه روی آورند. تولید دانش نو و نظریه‌پردازی در حوزه علوم انسانی و اجتماعی داخلی در گروی افزایش کیفیت تولیدات علمی است و این نیز به نوع نگاه سیاست‌گذاران و مدیران کشور بر می‌گردد که با توانمندکردن افراد در این حوزه موجب تحول و ارتقای علوم انسانی و افزایش صادرات به خارج را به تعبیر رهبری انقلاب فراهم سازند (حیدری و قنادی‌نژاد، ۱۳۹۷: ۴).

^۱. Chen & Chang

بر اساس تحلیل داده‌ها، شرایط و زمینه‌های عمومی و اختصاصی با بومی و اسلامی شدن علوم انسانی مرتبط می‌باشند و بر انتخاب نوع راهبرد اثرگذار هستند. جهان‌بینی غرب، جهان‌بینی اسلام و سنگ‌اندازی غرب، عوامل مداخله‌گر محیطی هستند که بر راهبرد ایجاد موازنه در صادرات و واردات علم اثر دارند. پیش‌فرض‌های جهان‌بینی غربی بر یکسری مفروضات بنا شده است که منجر به علوم انسانی فعلی می‌گردد. جهان‌بینی مادی غربی، با ارزش‌های جامعه دینی ما مغایر است، و علوم انسانی مبتنی بر این جهان‌بینی، منجر به پیامدهای غیرقابل جبران در سطوح مختلف می‌گردد. بنا کردن پایه-های علوم انسانی بر جهان‌بینی اسلامی و دینی همواره مورد تأکید مقام معظم بوده است و آن را شرط نافع بودن این علوم می‌دانند. در جهان‌بینی اسلامی امکان تولید علم اسلامی وجود دارد به این معنا که با استفاده از روش‌های متنوع و متکثر دینی می‌تواند فهم‌ها و درک‌های تازه‌ای از علوم انسانی اسلامی به دست آورد (میرزایی، حقیقی و ذوالفقاری، ۱۳۹۸). توجه و ایستادگی دانشگاهیان در برابر سنگ-اندازی و دسیسه‌چینی‌های غرب در مسیر تحول علوم انسانی و اسلامی شدن آن از جمله مطالبات رهبری معظم انقلاب از دانشگاهیان می‌باشد. در زمینه تحول در علوم انسانی در کشورهای مختلف از جمله مؤلفه‌هایی که مورد توجه بوده است، تکیه و تمرکز بر تقویت باورها و اعتقادات است تا بدین‌وسیله ملت‌ها به خودباوری برسند و در نتیجه از دسیسه‌ها و فریب‌های دشمنان‌شان جلوگیری نمایند (سورلین، ۲۰۱۸: ۲۸۷).

ماهیت علوم انسانی، جایگاه علوم انسانی، شتاب مناسب در تحول و صلاحیت افراد در ایجاد تحول به عنوان شرایط اختصاصی و زمینه‌ای اثرگذار بر راهبردها شناسایی شدند. مقام معظم رهبری بارها به ماهیت متضاد و متعارض علوم انسانی اشاره کرده، و آن را زمینه‌ای برای به نقد کشیدن و ایجاد تحول در علوم انسانی می‌دانند. زیرساخت‌های نظری، نقش مهمی در هویت علوم، به‌ویژه در روش‌شناسی آن دارند. این مسئله درباره علوم انسانی نیز صادق است. بر اساس منظومه فکری اسلام، نگاه دیگری به ماهیت و هویت جامعه و امور اجتماعی وجود دارد که تأثیرات و نتایج آن را می‌توان در روش‌شناسی علوم انسانی اسلامی نشان داد (علی‌تبار، ۱۴۰۰). مقام معظم رهبری معتقدند که اهمیت و جایگاه علوم انسانی اگر بیش از سایر علوم نباشد، کمتر نیست و با توجه به این جایگاه و اهمیت، تحول در علوم انسانی را یک امر ضروری می‌دانند. تربیت دانشجویانی که پس از کسب علوم انسانی مبتنی بر جهان‌بینی غربی، در جایگاه‌های مهم و حساس کشور به کارگرفته می‌شوند،

نشان دهنده‌ی اهمیت بومی و اسلامی کردن این علوم است. پرهیز از شتابزدگی، و حرکت با سرعت مناسب در مسیر تحول علوم انسانی مورد تأکید مقام معظم رهبری است. یکی از عوامل مهم در تعیین اثرگذاری یک تحول، میزان سرعت آن است. در تحول علوم انسانی نیز می‌بایست به دور از شتابزدگی، با استفاده از مدیریت جهادی با سرعت متناسب و معقول به جبران عقب‌ماندگی‌های انباشته در این بخش پرداخت. برای تحقق خط‌مشی تحول در علوم انسانی یکی از مضامین مهم و مورد توجه استفاده از افراد دارای شایستگی در این حوزه است که خود موجب سرعت بخشیدن و کیفی نمودن تحول در علوم انسانی می‌شود (قلی پور و رازینی، ۱۳۹۵: ۴۹).

در نهایت نتایج تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که راهبرد موازنه در صادرات و واردات علم تحت تأثیر عوامل مداخله‌گر محیطی و شرایط زمینه‌ای منجر به پیامدهای اصلاح اجتماعی، تمدن‌سازی اسلامی و گفتمان‌سازی تولید علم می‌شود. رهبر معظم انقلاب، بومی و اسلامی شدن علوم انسانی را عامل اصلاح جامعه می‌دانند، و معتقدند غفلت از این امر مهم، سبب انحراف جامعه می‌گردد. به کارگیری افراد تربیت‌یافته بر اساس مبانی بومی و دینی، سبب می‌شود باورهای دینی و وحیانی محور انجام امور قرار گرفته و امور جامعه بر اساس آن اصلاح شود. رهبر معظم انقلاب به جد خواستار آن هستند که دانشگاه‌ها از طریق تحول و ارتقاء علوم انسانی و بومی و اسلامی کردن آن، در تحقق آرمان ایجاد تمدن اسلامی در جامعه، ایفای نقش کنند. ارائه یک پارادایم الهی در پاسخ به سیطره تمدنی غرب در جهان اسلام نیازمند حرکت به سمت ساخت تمدن نوین اسلامی است و شناسایی مؤلفه‌ها و ابعاد این تمدن‌سازی با اهمیت است و مؤلفه‌هایی نظیر حکومت‌مداری اسلامی، بین‌الملل اسلامی، جامعه کارآمد اسلامی، شکل‌گیری انقلاب اسلامی و نظام‌سازی اسلامی در این زمینه مورد پژوهش قرار گرفته است (پیروزمند و خورشیدی، ۱۳۹۸: ۳۳۴). یکی از مباحث مهم و مطرح در پژوهش‌های حوزه گفتمان و تولید علوم بخصوص علوم انسانی، گفتمان‌سازی است که این از طریق روش‌ها و رویکردهای علمی و پژوهشی تحلیل گفتمان و تحلیل زبانی انجام می‌گیرد (رودیلا و پرز، ۲۰۱۷).

در نهایت تأکیدات مقام معظم رهبری بر لزوم تحول در علوم انسانی در دانشگاه، به دلیل شرایط نامطلوبی است که نسخه‌برداری تقلیدی از علوم انسانی غربی، بدون توجه به اقتضائات و ظرفیت‌های اجتماعی-فرهنگی کشور، ایجاد کرده است. بر این اساس بی‌توجهی به رهنمودهای حکیمانه ایشان،

^۱ Martín-Rodilla, & Gonzalez-Perez

سبب خواهد شد که انقلاب اسلامی در دستیابی به آرمان‌های بلندی همچون دستیابی به تمدن نوین اسلامی - ایرانی با موانع نظری و عملی مواجه گردد.

بر اساس یافته‌های پژوهش، پیشنهاد می‌شود برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران آموزش عالی به منظور بومی‌سازی و اسلامی کردن علوم انسانی، زمینه‌های شکل‌گیری خودباوری را فراهم کرده و نسبت به قبل تلاشی مضاعف داشته باشند. همچنین شاگردی و تقلید از غرب را پایان داده و حمایت‌های مادی-معنوی درونی و بیرونی لازم از این بخش را به عمل آورند. به علاوه، ترویج نقد، آزاد اندیشی و نظریه‌پردازی در شکل‌های متنوع، در دانشگاه‌ها با جدیت پی‌گیری شود و مسئولان آموزش عالی، نیازسنجی و برنامه‌ریزی دقیقی به منظور تحول و ارتقاء علوم انسانی انجام دهند. در نهایت سیاست‌گذاران باید زمینه‌های لازم برای صدور علم در حوزه علوم انسانی، به منظور ایجاد موازنه در صادرات و واردات علم فراهم نمایند تا پیامدهای مورد نظر مقام معظم رهبری محقق گردد.

منابع

- استراوس، آنسلم و کربین، جولیت (۱۳۹۵). مبانی پژوهش کیفی، فنون و مراحل تولید نظریه زمینه ای. ترجمه ابراهیم افشار. تهران: نشرنی.
- اکبری، اسماعیل (۱۳۹۸). «یک چالش جدی برنامه تحول و نوآوری در آموزش علوم پزشکی؛ نیازسنجی رشته مقاطع علوم پزشکی در کشور». آموزش در علوم پزشکی، شماره ۱۸، ۱۰-۱۱.
- امیدیان، مرتضی و زندوانیان، احمد (۱۳۹۸). «بومی سازی علم روان شناسی در راستای تحول و ارتقای علوم انسانی با رویکرد قانون برنامه ششم توسعه». سیاست های راهبردی و کلان، دوره ۷، شماره ۲، ۲۲۷-۲۴۷.
- بازرگان، عباس (۱۳۹۵). مقدمه ای بر روش های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران: نشر دیدار.
- باقری، شهلا (۱۳۸۷). «علوم انسانی - اجتماعی از بحران تا بومی سازی: انتقادات و راه کارها». روش شناسی علوم انسانی، دوره ۱۴، شماره ۵۴، ۴۷-۶۶.
- پارسانیا، حمید؛ دانایی فرد، حسن؛ حسینی، سیدابوالحسن (۱۳۹۳). «دلالت های نظریه اعتباریات برای تحول در علوم انسانی». اسلام و مطالعات اجتماعی، دوره ۲، شماره ۱، ۲۳-۴۸.
- پورطهماسبی، سیاوش و تاجور، آذر (۱۳۸۸). «بررسی حوزه علوم انسانی از دیدگاه مقام معظم رهبری». معرفت، شماره ۱۴۶، ۵۷-۷۶.
- پیروزمند، علیرضا و خورشیدی، محمد (۱۳۹۸). «مؤلفه های ساختاری تمدن سازی اسلامی (با رویکرد آینده پژوهی)». مطالعات بنیادین تمدن نوین اسلامی، دوره ۲، شماره ۱، ۳۲۹-۳۵۸.
- حیدری، غلامرضا و قنادی نژاد، فرزانه (۱۳۹۷). «تبیین موانع و راهکارهای نظریه پردازی در علوم انسانی و اجتماعی (مطالعه موردی: اعضای هیئت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز)». رهیافت، دوره ۲۸، شماره ۷۱، ۱-۱۸.
- خامنه ای (آیت الله)، سید علی، قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir>
- خسروپناه، عبدالحسین (۱۳۹۴). «علوم انسانی: چیستی، ساحت ها و فرایندهای تحول در آن». تحقیقات بنیادین علوم انسانی، دوره ۱، شماره ۱، ۳۴-۷.

زمانیها، حسین (۱۳۹۳). «روش فلسفی ابن سینا، الگویی برای تحول در علوم انسانی». حکمت سینوی (مشکوه النور)، شماره ۱۸، ۷۹-۹۵.

عبادی، سیدکاظم؛ جلیلی، سعید؛ کعبی، عباس؛ چهاردولی، عباس و شریعت، فرشاد (۱۳۹۹). «سناریوی منتخب برای تغییر وضع موجود علوم انسانی به منظور دستیابی به علوم انسانی اسلامی با رویکرد نقاط مرجع راهبردی». مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی، دوره ۴، شماره ۱۵، ۲۱۹-۲۵۰.

عرفان‌منش، ایمان (۱۴۰۰). «ارزیابی وضعیت حکمرانی پایدار در شورای تحول علوم انسانی در چارچوب بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی». مطالعات الگوی پیشرفت اسلامی ایرانی، دوره ۹، شماره ۱، ۳۸-۹.

فرمehنی فراهانی، محسن و انجمن سرخابی، هادی (۱۳۹۳). «چرایی و چگونگی تحول در علوم انسانی با نگاه به مؤلفه‌ها و آسیب‌های مطرح در آن». مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، دوره ۱۸، شماره ۴، ۵۰۱-۵۲۲.

فضائلی، احمد (۱۳۹۰). ارزیابی و نقد مفروضات پایه مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی از دیدگاه اسلام (گامی در جهت تحول در علوم انسانی). مدیریت اسلامی، دوره ۱۹، شماره ۲، ۶۵-۸۶.

قلی‌پور، حسین و رازینی، روح‌اله (۱۳۹۵). «تحلیل مؤلفه‌های خط مشی تحول علوم انسانی با استفاده از رویکرد تحلیل اهمیت-عملکرد». مطالعات راهبردی بسیج، دوره ۱۹، شماره ۷۰، ۴۱-۷۰.

قلی‌پور، حسین و چیت‌سازیان، علیرضا (۱۳۹۶). «ابعاد و مؤلفه‌های تحول در علوم انسانی در اندیشه مقام معظم رهبری و دلالت‌های آن بر علوم انسانی مطلوب جمهوری اسلامی». راهبرد فرهنگ، شماره ۳۷، ۹۷-۱۲۴.

قمصری‌فر، محسن و انوری، صبرماه (۱۳۹۸). «اهمیت و ضرورت تحول علوم انسانی و تولید علم دینی و راهکارهای تحقق آن». مطالعات فلسفی و کلامی، دوره ۸، شماره ۱۵، ۱۲۳-۱۳۴.

کازمینی، سید محمد حسین و هنرور، محمد امین (۱۳۹۳). «موضوع و ماهیت علوم انسانی و جایگاه آن در منظومه علوم با تأکید بر آرا و نظریات فارابی». قبسات، دوره ۱۹، شماره ۷۴، ۷۷-۹۸.

کجویان، علیرضا. (۱۳۹۵). رهیافتی شناخت‌شناسانه به تحول علوم انسانی از دیدگاه قرآنی طه عبدالرحمن، مطالعات تحول در علوم انسانی، ۴(۶)، ۶۲-۸۰.

کریمی بنادکوکي، محمود (۱۳۹۶). مبانی انسان‌شناختی علوم انسانی اسلامی در قرآن کریم. مطالعات قرآن و حدیث، ۱۰(۲)، ۲۳۱-۲۶۲.

- مروتی، مرضیه و مروتی، محمدجواد (۱۳۸۹). بررسی وضعیت علوم انسانی در دانشگاه‌های ایران از منظر مقام معظم رهبری: چالش‌ها و راه‌کارها. معرفت. ۱۵۳.
- ملکی، یاسر؛ جودوی، امیر و خسروپناه، علامحسین (۱۳۹۸). تبیین مبانی انسان‌شناختی در قرآن کریم و کاربست آن در تحول علوم انسانی. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی (۴)، ۲۳-۵۸۳-۶۰۲.
- میرزابابایی، نیره (۱۳۸۹). علوم انسانی و جایگاه آن از دیدگاه مقام معظم رهبری. بصیرت و تربیت اسلامی. ۱۶.
- میرزایی، محمدحسن. حفیظی، فاروق و ذوالفقاری، ابوالفضل. (۱۳۹۹). جهان بینی اسلامی تا تولید علم دینی، بررسی دیدگاه‌های مهدی گلشنی پیرامون تولید علم دینی در قالب رویکرد اصلاحی. پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، ۲۵(۲).
- Chen, C. M. & Chang, C. (2019). A Chinese ancient book digital humanities research platform to support digital humanities research", *The Electronic Library*, 37(2), 314-336.
- Creswell, J. and Miller, D. (2000). Determining validity in qualitative inquiry', *Theory into Practice*, 39(3), 30-124.
- Martín-Rodilla, P. & Gonzalez-Perez, C. (2017). A Modelling Language for Discourse Analysis in Humanities: Definition, Design, Validation and First Experiences. *Revista de Humanidades Digitales*. 1. 368. 10.5944/rhd.vol.1.2017.16133.
- Moniz, T., Golafshani, M., Gaspar, C. M., Adams, N. E., Haidet, P., Sukhera, J & Lingard, L. (2021). How are the arts and humanities used in medical education? Results of a scoping review. *Academic Medicine*, 96(8), 1213-1222.
- Skorton D. (2019). Branches from the same tree: The case for integration in higher education. *Proc Natl Acad Sci U S A*. 5; 116 (6):1865-1869. doi: 10.1073/pnas.1807201115.
- Xu, X., Oancea, A., & Rose, H. (2021). The impacts of incentives for international publications on research cultures in Chinese humanities and social sciences. *Minerva*, 59(4), 469-492.